BO‘LAJAK O‘QITUVCHILARNING SUN’IY INTELLEKT TEXNOLOGIYALARI ASOSIDA KREATIV TOPSHIRIQLAR LOYIHALASH KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISH METODIKASINI TAKOMILLASHTIRISH

To‘rayeva Onaxon Rashid qizi
Urganch davlat pedagogika instituti mustaqil izlanuvchisi

Annotatsiya. *Maqolada bo‘lajak o‘qituvchilarning sun’iy intellekt (SI) texnologiyalaridan pedagogik maqsadlarda foydalanib, kreativ topshiriqlarni mustaqil loyihalash kompetensiyasini rivojlantirish masalasi yoritiladi. Kreativ topshiriqning didaktik xususiyatlari, mazkur kompetensiyaning tarkibiy qismlari hamda uni takomillashtirishga xizmat qiluvchi metodik bosqichlar tahlil qilinadi. SI vositalari tayyor topshiriqni ko‘chirib olish manbai sifatida emas, balki g‘oya ishlab chiqish, topshiriq variantlarini yaratish, ularni mezonlar asosida tahlil qilish va takomillashtirishga ko‘maklashuvchi hamkor vosita sifatida talqin etiladi. Mualliflik yondashuvida pedagogik maqsadni aniqlash, SI bilan muloqot (prompt) tuzish, natijani tanqidiy tekshirish, topshiriqni moslashtirish va refleksiv baholash bosqichlari o‘zaro bog‘liq holda ko‘rib chiqiladi.*

Kalit so‘zlar: *bo‘lajak o‘qituvchi, sun’iy intellekt, generativ SI, kreativ topshiriq, loyihalash kompetensiyasi, pedagogik dizayn, tanqidiy fikrlash, refleksiya, akademik halollik.*

Kirish. Ta’lim mazmunining yangilanishi o‘qituvchidan faqat tayyor bilimlarni yetkazishni emas, balki o‘quvchini izlanishga, muammoni turli nuqtayi nazardan ko‘rishga va mustaqil yechim ishlab chiqishga undaydigan topshiriqlarni loyihalashni ham talab etmoqda. Ayniqsa, generativ sun’iy intellekt vositalari matn, tasvir, savol, vaziyat va loyiha g‘oyalarini tezkor shakllantira olishi bilan pedagogik faoliyat uchun yangi imkoniyatlar ochmoqda. Biroq SI yaratgan natija har doim ham ilmiy jihatdan to‘g‘ri, yosh xususiyatlariga mos yoki o‘quv maqsadiga muvofiq bo‘lavermaydi. Shu sababli bo‘lajak o‘qituvchining asosiy vazifasi SI natijasini tayyor mahsulot sifatida qabul qilish emas, balki uni pedagogik tahlil, saralash va qayta loyihalashdan iborat bo‘lishi lozim.

Mazkur masalaning dolzarbligi shundaki, kreativ topshiriq yaratish jarayonida fan mazmuni, kutilayotgan natija, o‘quvchining tayyorgarlik darajasi, bajarish sharoiti va baholash mezonlari bir butun tizim sifatida hisobga olinishi zarur. Demak, SI savodxonligi bilan bir qatorda didaktik loyihalash, tanqidiy baholash va metodik qaror qabul qilish ko‘nikmalari ham rivojlantirilishi kerak.

O‘zbek pedagogika ilmida kasbiy kompetentlik, pedagogik mahorat va ijodiy faoliyatni rivojlantirish masalalari izchil o‘rganilgan. N.A. Muslimov va hammualliflar bo‘lajak o‘qituvchining kasbiy tayyorgarligini kompetensiyaviy yondashuv asosida takomillashtirish, kasbiy vazifalarni mustaqil hal etish va o‘z faoliyatini tahlil qilish zarurligini asoslaydilar[1]. N.N. Azizxo‘jayeva pedagogik texnologiyalarni ta’lim maqsadi, mazmuni, metod va

vositalarining o‘zaro uyg‘unligi sifatida ko‘rib, o‘qituvchining metodik mahorati bilan bog‘laydi[2]. Sh.S. Sharipov hamda N.A. Muslimovning texnik ijodkorlik va dizaynga oid ishlari esa ijodiy faoliyatni muammoli vaziyat, g‘oya, konstruktiv yechim va amaliy natija bilan bog‘lashga imkon beradi[3].

Mazkur ilmiy qarashlar SI vositalarini pedagogik jarayonga kiritishda muhim nazariy tayanch bo‘la oladi. Xususan, kreativ topshiriq loyihalash kompetensiyasi faqat texnik vositadan foydalanish malakasi bilan cheklanmaydi. U pedagogik muammoni aniqlash, o‘quv maqsadini belgilash, bir nechta yechim variantini ishlab chiqish, ularning didaktik qiymatini baholash va eng maqbul variantni asoslash qobiliyatlarini qamrab oladi. So‘nggi yillardagi mahalliy tadqiqotlarda ham bo‘lajak o‘qituvchilarning kreativ fikrlashi, loyiha faoliyati va SI bilan ishlash kompetentligini rivojlantirish masalalari alohida yoritilmoqda[4; 5].

Tadqiqotning nazariy-metodologik asosini kompetensiyaviy, faoliyatga yo‘naltirilgan, shaxsga yo‘naltirilgan va refleksiv yondashuvlar tashkil etadi. Ishda ilmiy-pedagogik manbalarni tahlil qilish, qiyoslash, umumlashtirish, pedagogik loyihalash hamda metodik modellashtirish usullaridan foydalanish nazarda tutiladi. Taklif etilayotgan metodika quyidagi ketma-ketlikka asoslanadi: 1) pedagogik vaziyat va o‘quv maqsadini aniqlash; 2) SI uchun aniq, kontekstli so‘rov (prompt) tuzish; 3) olingan g‘oyalar orasidan bir necha variantni tanlash; 4) variantlarni ilmiy aniqlik, yoshga moslik, inklyuzivlik va bajarish imkoniyati bo‘yicha tekshirish; 5) topshiriqni fan dasturi va o‘quvchi ehtiyojiga moslab qayta ishlash; 6) baholash mezonlari hamda refleksiya savollarini ishlab chiqish.

Kompetensiyaning tarkibiy tuzilmasini to‘rtta o‘zaro bog‘liq komponent orqali ifodalash mumkin: motivatsion-qadriyatli komponent — kreativ pedagogik vazifalarni bajarishga ehtiyoj va SI dan mas’uliyatli foydalanish pozitsiyasi; kognitiv komponent — kreativlik, topshiriq konstruksiyasi, SI imkoniyatlari va cheklovlari haqidagi bilimlar; amaliy-faoliyatli komponent — prompt tuzish, variant yaratish, tahrirlash, differensiallashtirish va baholash mezonlarini ishlab chiqish; refleksiv-baholash komponenti — SI natijasidagi xatolarni aniqlash, mualliflik hissasini ko‘rsatish va yakuniy qarorni pedagogik asoslash.

Metodik mashg‘ulotlarda, masalan, bitta mavzu bo‘yicha reproduktiv, muammoli, tadqiqotga yo‘naltirilgan va loyiha xarakteridagi topshiriqlarni SI yordamida taklif ettirish mumkin. Talaba variantlarni shunchaki qabul qilmaydi: ularning qaysi biri o‘quv maqsadiga mosligini dalillar bilan izohlaydi, noaniq yoki noto‘g‘ri ma’lumotlarni tuzatadi, topshiriqni turli tayyorgarlik darajasidagi o‘quvchilar uchun moslashtiradi. Shu tariqa SI bilan muloqot jarayoni mustaqil pedagogik qaror qabul qilish faoliyatiga aylanadi.

Nazariy tahlil asosida SI texnologiyalariga tayangan kreativ topshiriqlarni loyihalash kompetensiyasini rivojlantirish uchun «maqsad — g‘oya — ekspertiza — moslashtirish — refleksiya» mantiqiy zanjirini qo‘llash maqsadga muvofiq deb hisoblanadi. Ushbu zanjirda SI g‘oyalar ishlab chiqish tezligini oshiradi, biroq mazmunning ilmiy ishonchliligi, pedagogik qiymati va o‘quvchi ehtiyojiga mosligini inson — bo‘lajak o‘qituvchi — tekshiradi. Demak, metodikaning markazida texnologiya emas, balki pedagogik maqsad va o‘qituvchining ongli tanlovi turadi.

Metodikani amaliyotga tatbiq etishda topshiriqlarni quyidagi mezonlar asosida ekspertizadan o‘tkazish tavsiya etiladi: maqsadga muvofiqlik; kreativ fikrlashni rag‘batlantirish darajasi; muammoli vaziyatning mazmunan aniqligi; fanlararo bog‘liqlik; yosh va individual xususiyatlarga moslik; bajarish uchun zarur resurslarning mavjudligi; baholash mezonlarining shaffofligi; mualliflik va akademik halollik talablariga rioya etilishi. Ushbu mezonlar SI yaratgan matnni tekshirish bilangina cheklanmay, topshiriqning haqiqiy o‘quv natijasini ta’minlashini ham baholaydi.

SI dan foydalanishda ayrim xavflar ham e’tiborga olinishi zarur: noto‘g‘ri yoki uydirma ma’lumotlar, stereotiplar, mualliflik huquqi bilan bog‘liq muammolar, shaxsiy ma’lumotlar maxfiyligi hamda talabada tayyor javobga qaramlik yuzaga kelishi mumkin. Shu bois metodikada manbani tekshirish, maxfiy ma’lumot kiritmaslik, SI dan foydalanilgan holatni oshkor etish va yakuniy topshiriq uchun shaxsiy pedagogik izoh berish talablari belgilanishi lozim.

Xulosa qilib aytganda, bo‘lajak o‘qituvchilarning SI texnologiyalari asosida kreativ topshiriqlar loyihalash kompetensiyasini rivojlantirish pedagogik va raqamli tayyorgarlikning o‘zaro uyg‘unligini talab qiladi. Taklif etilgan metodik yondashuv SI dan foydalanishni maqsadni belgilash, g‘oya yaratish, tanqidiy ekspertiza, moslashtirish va refleksiya bosqichlari bilan bog‘laydi. Uning muhim jihati — bo‘lajak o‘qituvchini SI bergan javobni takrorlovchi foydalanuvchi emas, balki pedagogik jihatdan asoslangan topshiriqni mustaqil loyihalovchi mutaxassis sifatida shakllantirishdir. Keyingi bosqichda metodikaning samaradorligini aniqlash uchun tajriba-sinov ishlari, diagnostik mezonlar va boshlang‘ich hamda yakuniy ko‘rsatkichlarni qamrab olgan empirik tadqiqot o‘tkazish zarur. Ushbu tezisda tajriba natijalari mavjud bo‘lmagani sababli statistik samaradorlik ko‘rsatkichlari keltirilmadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Muslimov N.A., Usmonboyeva M.H., Sayfurov D.M., To‘rayev A.B. Pedagogik kompetentlik va kreativlik asoslari. – Toshkent, 2015.

2. Azizxo‘jayeva N.N. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. – Toshkent: O‘zbekiston Yozuvchilar uyushmasi Adabiyot jamg‘armasi nashriyoti, 2006. – 160 b.

3. Sharipov Sh.S., Muslimov N.A. Texnik ijodkorlik va dizayn. – Toshkent: TDPU, 2007. – 206 b.

4. Holiqova M.K. Bo‘lajak o‘qituvchilarning ijodiy-konstruktiv kompetensiyasini takomillashtirishda loyihaga asoslangan ta’limdan foydalanish texnologiyasi // Science and Education. – 2026. – 7(4). – B. 142–150.

5. Hayitov U.H. Bo‘lajak o‘qituvchilarning darsga faol ishtirokini oshirishda sun’iy intellekt texnologiyalaridan foydalanish metodikasi // Qo‘qon DPI. Ilmiy Xabarlar Jurnali. – 2026. – 8(07). – B. 44–51. DOI: 10.70728/c.series.ped.v08.i07.007.